

Bodri Ferenc

Egy arcél József Attila környezetéből

„...Talán egész életében nem volt Attilának olyan rendíthetetlen híve, mint Balogh Vilma. A kiváló újságíró ebben az időben egyik nagy kiadvállalatnak volt a lektora és fordítója. Úgy tudom, több Zola-regény ragyogó fordítása is tőle származik... kiváló írói tehetségét, páratlan intelligenciáját és műveltségét csodálatos cselekvőképesseggel tudta másnak, annak a szolgálatába állítani, akiben az igazi értéknek csak halvány szikráját is megcsillanni látta. Irodalmi délutánjain csupa fiatal, nagy reményekre jogosító tehetségeket mutatott be az évek során állandósult, igényes közönségének. Ő karolta fel annak idején a még egészen ifjonc Attilát is, akit valósággal kényeztetett, s mint a jövő nagy ígérését ünnepeltetett akkoriban...” — olvasható hősnönkről Bányai László pánegirikusza a József Attila emlékkönyv lapjain (1957).

Bánóczy Lászlóné Balogh Vilma (1873—1944?) neve, akit Gulyás Pál írói életrajzi bibliográfiája „felekezet nélküli” adattal illetett, az újabb szakmai lexikonokból rendre kimaradt. Gyanítható, hogy a hangyaszorgalmú bibliográfus miért találta így a budapesti bejelentőhivatal 1929-es lajstromaiban. Az író előző, Kovács Adolf banktisztviselővel kötött házasságából két fia született: Kovács (Kovách) Ákos (1896 — ?), aki közgazdasági szakember lett, de amikor a bécsi emigrációból 1921 őszén hazatért, azonnal bekapcsolódott a hazai irodalmi és művészeti életbe is. A húszas-harmincas évek fordulóján barátai segítségével Bank utcai lakásának nappalijában emlékezetes kiállításokat rendezett Kassák Lajos, Gadányi Jenő, Dési Huber István, Mészáros László, Hincz Gyula, Vilt Tibor és mások alkotásaiból. Kötődéseit és érdeklődése irányát a névsor egyaránt mutatja, a „Kovács Szalon” tárlatairól Elek Artúr (Újság), Kernstok Károly (Népszava), Mihályfi Ernő (Pesti Napló) elismeréssel ír, mások másfelé. A „galéria vezetőjének” cikkei olvashatók ugyanekkor a Világ, az Újság és még néhány progresszív napilap számaiban. 1932—33 októbertől közösen szerkesztette a Springer József kiadásában megjelent Álláspont című „irodalmi, művészeti, társadalompolitikai havi szemlét”, amelyben ő a közgazdasági témájú tanulmányokat írta, de inkább kiváló íróknak (Kassák, Füst Milán, Nagy Lajos, Ignotus Pál, Hevesi András, Weöres Sándor és mások) és politikai elemzőknek nyújt fórumot. A polgári értékek védelmében megjelenő folyóirat rövidke történetét a felelős szerkesztő kéziratot emlékezései alapján Vigh Károly foglalta össze, elmondva megszüntetésének „csendes módozatát” („Terjesztését megtiltom” — 1970).

A másik fiú, *Kovács György* (1900—1965) bécsi orvostanhallgatóként *József Attila* szállásadója és barátja lett, Pesten, majd fogorvosa. Kapcsolatuk történetét maga írta meg, a József Attila emlékkönyv gazdag lapjain olvasható. 1927-ben települt haza és az orvosi gyakorlat mellett szívesen fordított (*Stefan Zweig, Eric Knight, Maxim Gorkij* regényei), közben *Juhász Vilmos*sal írtak több történeti esszéregényt (Hősök, tudósok, emberek — 1933. A fejedelem — 1935 stb.).

Abban az ugyancsak mozgalmas félszázadban, amelyben Balogh Vilma tevékenykedett, a hatalmas gazdagság rengetegében az apróbbnak tűnő cserjék nehezen láthatók. A Magyar Színművészeti Lexikonban (*Schöpflin Aladár* — 1929) neve még megtalálható, bár egykori színpadi szerepléseiről a közvetlen hírlapi beszámolók és a személyes emlékezők eléggé lesújtó véleményt őriznek. Elismeréssel szóltak viszont drámafordító munkásságáról, *Henry Becque* (A sajka), *Arthur Schnitzler* (A hagyaték) című színműveinek előadásáról a Thália Társaság színpadán. Utóbb *Hermann Bahr* Az érző lélek című vígjátékát magyarártja a Kamarajáték Társulat előadásában (1911), *Henrik Ibsen* Rosmersholmja pedig a Modern Könyvtár füzetsorozatában lesz fordításában olvasható (1911). És bár eléggé halvány tehetségű színésznőnek tartják a Thália Társaság történetének későbbi krónikásai, írói működésének értékeit számon tartják az emlékezők és annaleszek.

A „második szellemi reformnemzedék” formálódása hőskorában ismerkedik meg Balogh Vilma a Thália egyik alapítójával, egyben „elnök-igazgatójával”, *Bánóczy László*val (1884—1945), aki majd 1918 táján a második férje lesz.

A színház körüli tevékenységgel párhuzamban hősnőnk ez időben A Munka Szemléje, a Népszava, később a Világ tanulmány- és cikkírója. Az utóbbiban pl. *Julius Meier-Graefe* beszélgető partnere, *Hans von Marées* művészetéről tartott pesti előadásának okos ismertetője is (1913. január 12., 14.). Később a szintűgy Budapestre érkező *Abdul Beha* perzsa filozófust, tanai lényegét mutatja be ugyanitt (április 10.). A módfelett tevékeny asszonyt — mint nem kevés agilis hölgytársát akkor ugyanígy — érzékenyen megérinti a századelő mozgalmas feminizmusának fuvallata (*Független Szemle* — 1923. 1. sz.), mindinkább önállóan (fordít, előad, szerepel és lektorkodik), neve vagy szignói az egyidejű lapokban sokhelyütt olvashatók. A Budapesti Újságírók Egyesületének Almanachjai (pl. 1911), a Magyar Könyvkereskedők Évkönyvei (pl. 1912), utóbb a Magyar Könyvészet kötetei (pl. 1921—23) eligazítják az alaposabban érdeklődőket munkásságának részletei felől. Legfőként talán mégis a József Attila napjait kutató és felmutató irodalomtörténészek könyvei és tanulmányai. *Szabolcsi Miklós*, *M. Pásztor József* és mások után a legnagyobb körültekintéssel *Lengyel András*, aki önálló kutatásának eredményeként kitűnő tanulmányban foglalta össze Balogh Vilma és József Attila találkozásainak és kapcsolatának eseménytörténetét (*Somogy* — 1982. 2. sz., ill. Útkeresések — 1990).

Az emlékezők többsége a sok árnyékkal „súlyozott” húszas esztendőek elejéről szól, *Czakó Ambró* Független Szemléje, majd a Kékmadár váltására, 1923 kora őszére az új főszerkesztő, *Hajdu Henrik* 1968-ban így emlékezett: „...Amikor Szini elment, a lap anyagilag csődbe jutott. Ekkor egy nagyon gazdag, külföldön élő, Sasvári Ármin nevű bankár vette meg a lapot. Sasvári régi szociáldemokrata volt, szerelmes a kitűnő újságírónőbe, Balogh Vilmába. Egy alkalommal hazautazott valami üzleti megbeszélésre, beajánlották neki Hajdu Henriket azzal, hogy

irodalmi érdemei is vannak, s olyan kommunista, aki legálisan a szociáldemokrata pártban működik. Ekkor Sasvári felkérte a folyóirat szerkesztésére. Ő szívesen vállalta, a helyettes szerkesztő pedig Balogh Vilma lett, főmunkatárs Hevesy Iván. Később meghívták főmunkatársnak Barta Lajost, Déry Tibort és másokat...”

Ekkor jelent meg itt József Attila Lázadó Krisztusa, ismert a törvényszéki folytatás. Mellette *Lesznai Anna és Déry Tibor* egy-egy verscsokra olvasható, *Kodolányi János* regényrészlete a Szép Zsuzskából, *Hevesy Iván* tanulmánya a képarchitekturáról és néhány filmlevele, *Elek Artúr* itáliai naplójegyzetei. A lapszámok végén *Füst Milán*, *Lehel Ferenc*, *Komlós Aladár* bírálatai, előbb és közben mások írásai — akár a névsorokban rejlő „választás” sem lehet érdektelen.

Balogh Vilma fordításaiból, Balzac leveleiből ad közre szép részleteket, emellett színházi bemutatókról (*Schiller Jeanne d'Arc*-ja a Nemzeti Színházban — *Frank Wedekind*: Tavasz ébredése — *Vajda Ernő* színműve, *A trónörökös*) és *Kathe Dorsch* német színésznőről ír. A Balzac-levelek gyűjteménye meg is jelent utóbb az emlékezetes Documenta Humana sorozat ötödik köteteként.

Színészportré-sorozatát majd a Magyar Írásban folytatja, itt *Maria Orskát* (1924) és *Paul Wegenert* (1925) mutatja be. Kritikai munkásságának pedig a Szocializmus és a Népszava ad fórumot. Itt *Lengyel Menyhért*, *Bíró Lajos*, *Molnár Ferenc* és mások színházi bemutatóiról közöl bírálatokat, *Babits Mihály*, *Kassák Lajos*, *Szilágyi Géza*, *Várnai Zseni*, *Móricz Zsigmond* és a náluk fiatalabbak ez időben megjelent köteteit ismerteti. Simon Jolán modern előadóestjéről különös lelkesedéssel ír (Népszava — 1924. február 12.).

Fordító munkássága *Rémy de Gourmont*, az idősebb *Alexandre Dumas* (Egy orvos emlékiratai), *Emile Zola* (Állat az emberben, Családi tűzhely, Az élet öröme) és mások magyarártásával gazdagodik.

Szabolcsi Miklós értékelésében Balogh Vilma „...nem szépségével, hanem szervezőképességével és intelligenciájával vonzott maga köré csoportot fiatal írókból, művészekből...” *Németh Andor* hírei szerint „...a Kékmadárért eladta biedermeier bútorait...”

Az ekkor még útját kereső *Kodolányi János* a Kékmadárról és evvel Balogh Vilmáról előttem ismeretlen okból és szinte érthetetlenül mélységes ellenszenvvel ír. A segédszerkesztő Kodolányi emlékeiben egy „...bukott bankigazgató elvált felesége, afféle 'mozgalmi nő' volt akkoriban...”

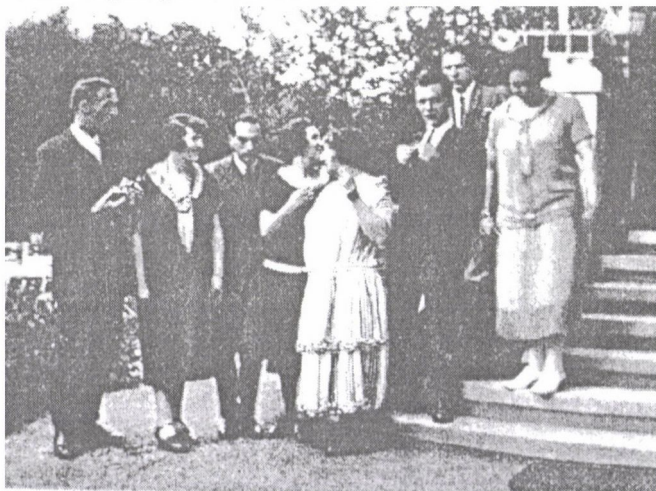
Edmond Demaitre (korábban *Demeter Ödön* — 1906—1991), a nemzetközi híró „utazó újságíró” (interjúi és élménygazdag beszámolói majd *Az Újság*, a *Literatura és a Pesti Napló* számaiban olvashatók), önéletrajzában színes világot rajzol gyermekkoráról, majd ifjúságának még budapesti esztendeiről (1922—27). „...olyan fiatal írók és költők társaságába tartoztam — írja —, akik a Central kávéházban szoktak találkozni, vasárnap délutánonként pedig egy rövid életű folyóirat szerkesztője, az idősödő és szocialista Balogh Vilma irodalmi szalonjában. A szalon a szó legszorosabb értelmében 'irodalmi' volt, hiszen a vendéglátó semmivel sem kínálta meg vendégeit, de ugyancsak éberén örködött, hogy az éppen terítéken lévő fennkölt témát, amiről szó esett, valamely felszínes fecsegés ne zavarja meg. A rendszerint közel két órán keresztül folytatott értekezések végén a vendéglátó hölgy felkérte egy-egy vendégét, hogy olvasson fel verseiből vagy más írásaiból. Egy ilyen alkalommal hallottam először József

Attila előadásában saját verseit..." (*Eyewitness — a Journalist Covers the 20th Century — New York, 1981*).

A friss barátok több ízben fordulnak meg a „sasorrú” Balogh Vilma szalonjában, majd térnek be többen egy közeli sörözőbe, folytatni az utcán elkezdett társalgás menetét. A társaságból a „költőtárs” Szántó Rudolf, *Ráskay László*, *Bálint György* jelenlétére emlékezik, a középpont József Attila természetesen. „...valamiféle titokzatos tisztaság sugárzott személyiségéből, magával ragadta azokat is, akik egyik-másik hevesebb kitörése vagy a megszokást semmibe vevő modora miatt megbotránkoztak előbb..., koránál fiatalabbnak tűnt, csin-talan fizimiskája külön is vonzóvá tette...”

A József Attilával való egykori találkozásokra *Komlós Aladár* hasonló hévvel, bár a Kodolányitól eltérő tanulságokkal emlékezik: „...első hívei is, mint annyi nagy szellemé, rajongó nők voltak. 1925 nyarán, mikor hazajöttem az emigrációból, két írónőtől hallottam a nevét. Azért emlékszem erre, mert mindkettő már ekkor esküdött Attilára, mint az új költőgeneráció legtehetségesebb tagjára, a jövő Petőfijére. E két első nő-híve: Bánóczi Lászlóné Balogh Vilma, idős szociáldemokrata hírlapíró és Szenes Piroska, tehetséges fiatal novellista volt... Balogh Vilma lelkesedett érte, és jó viszonyban volt a szociáldemokrata párt és a Népszava vezetőivel...”

Demeter Ödönnek, *Komlós Aladár*nak és József Attila monográfusainak jó okkal hihetünk. Vendéglátójuk és hirdőjük gyaníthatóan a Kékmadár rövidke idejében érhetett pályája legfelhöltlenebb delelőjére, tölthette be élete első tevékeny félszázadát, bár ebből hat évet lecsalt a Gulyás Pál által idézett bejelentőlapon. A húszas években férje szociáldemokrata városatya, pártjának képviselője a főváros művelődéspolitikai bizottságában. Egyben a Vígsház rendezője (1920), majd a Magyar Színház főrendezője (1924–25) volt, és amíg e néven működött, a *Bárczy István* kezdeményéből az anyák és csecsemők védelmére alakult Országos Stefánia Szövetség igazgatója (1915–1922), amelynek egyik székháza a Thököly és a Stefánia utak kereszteződésében álló villa volt. Ennek park felőli lépcsőjénél készült az ismert csoportkép, amelyen Balogh

Csoportkép 1923 körül

Vilma József Attila és mások társaságában látható, 1923 kora őszeről talán. Középpött a vendéglátó és *Szenes Piroska* módfelett elegánsan, hősnőmről mást az itt készült felvételen kívül nem ismerek, bár a Budapesti Újságírók Együletének 1911-es Almanachjában arcképét közlik forrásaim szerint.

„...Bánócziné Balogh Vilma mutatta be nekem József Attilát — emlékezett *Demény Pál* —, nem sokkal azután, hogy visszatértem a zalaegerszegi internálótáborból... Jó tollú újságíró volt, a Kékmadár folyóiratot szerkesztette, színtársulatot szervezett, s ott szavaltatta Kassák feleségét, Simon Jolánt. Őcsém halála után, 1924 szeptemberében (a Népszavában Balogh Vilma búcsúztatta Imrét) hármásban jöttek... lakásomra. Meglepetten hallgattam a tizenkilenc éves ifjú okos beszédét...” (Tekintet — 1988. 3. sz.). Arról persze aligha tudhatott Demény, amire egy náluk évtizedekkel ifjabb kortársuk emlékezik, hogy *Forgács Rózsi* Kamaraszínházában — fordításában előadták itt Ibsen *Rosmersholmját* is — *Simon Jolán Farnos Ilona*, *Kürthy Teréz* társaságában és mások mellett a műsorok összeállítója, Balogh Vilma is szavalt.

Módfelett gyorsan megszűnt a megújult Kékmadár, emlékké lett a Bánóczival bérelt villa is. A harmincas évek elején felszámolódott a Genius Kiadó. Sűrűsödtek a Nyugat-matinék, és *Ritoók Emma* Budán minden korábbinál előkelőbb, igazi szalon nyitott. Az évtized végére erősen megváltozott a „korszellem”, ebben az „irodalmi milió”. A magányosodó „kékharisnya” mind újabb panziókba költözött, a leghosszabb időre a Dohány utcai Continental-szállóban találta helyét. A korábbi matinék mintájára itt megváltozott közönséggel és mind törekenyebb sikerrel újította fel az évtized előtti gyakorlatot: a „Balogh-szalon” irodalmi és zenei délutánjait, estjeit. Talány, hogy minderre pénzt milyen forrásokból teremtetett elő. És míg az egykori műsorok színhelye a Zeneakadémia nagyterme volt, ahol *Basilides Mária* Bartók- és Kodály-dalokat énekelt, *Darvas Lili* Ady-, *Simon Jolán* Kassák-verseket adott elő, a Continental előtere (mások szerint alagsora) aligha volt ennyire gazdag és reprezentatív. És bár az ismert jóbarátok (*Kassák*, *Simon Jolán*, *József Attila* és mások) folyamatosan előadóként, akár vendégként, rendre megjelentek az Írók és művészek előadóestjein, amelyeknek egy-egy alkalommal még *Babits Mihály*, *Schöpflin Aladár*, *Karinthy Frigyes*, *Tersánszky Józsi Jenő*, *Szabó Lőrinc*, *Illyés Gyula*, *Vas István* és mások szereplése és jelenléte külön rangot adott, ezek az összejövetelek mégsem érték el a Vajda János Társaság, a Hétfői Társaság, a La Fontaine Társaság délutánjait, akár a Nyugat-matinék és mások hasonló alkalmainak hírét és előkelő színvonalát. De mindenképpen frissebb szellők fújdogáltak itt, mint a Kisfaludy vagy a Petőfi Társaság avittan pózoló, díszmagyarosan unalmas estjein, rendezvényein.

„...Hát a gyülekezet egy nem éppen elsődrendű, nem is harmadrangú szalodának alagsorában kevereg... — számol be egy délutánról *Tersánszky Józsi Jenő* —, az akkori rendszernek kívánatlan elemek, haladó művészeti és társadalmi mozgalmak hívei tengtek túl. ...A társaság lelke, szervezője Bánócziné Balogh Vilma. Jellemző, hogy a hangját elvesztette. Csak berregni és suttogni tud, tehát ő maga nem szerepképes...” *Tersánszky* emlékeiben egy pösze íróno irdatlan hosszú felolvasása alapozza meg a közönség hangulatát („porosz szén”-t olvas „poros szén” helyett), amelyet alig fordít ünnepélyesre *Kassák* és *Simon Jolán* közös jelenete. Őutánuk József Attila szavalt, és „...a terem, az előbb unatkozó, feszengő, utálkozó terem, dermedt kíváncsisággal ül, és a következő

vigasság helyett ezt a kopott, vézna fiatalembert hallgatja, amíg ő akarja...” — zárul a színes és múltidéző novella.

Elgondolkodtató, hogy az estek műsorát felidézők a József Attila emlékkönyvben a költő előadásában milyen sok vers elhangzását emlegetik. Gyantimom („...minden vasárnap kereshetnél valamit...” — olvasható Balogh Vilma egy fennmaradt levelében 1934. február 1-jéről), hogy a költő aligha csupán 1—2 alkalommal lehetett jelen, az ismételt szereplés öröme és megélhetési forrása lett.

„...A szálló kellemesen homályos világítású, kávébarna halljának egyik bu-doárszerű szegletében működött, e nemben talán az utolsó pesti irodalmi szalon. Nemtője... kitűnő érzékkel gyűjtötte hetenként maga köré a kor néhány költőjét...” — idézi fel emlékeit önéletrajzában *Benamy Sándor*, egy másik Continental-lakó. *Kis Ferenc*, József Attila költőtársa és jóbarátja lelkesültebben emlékezik: „...egyszer... elmentem Balogh Vilma egy irodalmi estjére, a Continental szálloda alagsorába. Itt láttam viszont József Attilát: egy versét szavalta, a Tiszta szívvel. A polgári közönség addig mérsékelt érdeklődéssel hallgatta a szavalókat, de ő, a maga egyszerű versmondásával, lekötötte és elvarázsolta hallgatóságát. Igézet volt, dermedten hallgattuk...”

Szívesen osztom Lengyel András véleményét arról, amikor „Balogh Vilma legnagyobb fegyvertényének” állítja a PTOE híres Babits-estjét (1936. február 9.). Ez alkalommal az ünnepelt is megjelent, és József Attila Illyés Gyula és mások társaságában olvasott fel Babits-verseket, engesztelésül talán. Bár aligha kisebb értékű lehet a Kosztolányi-est (március 15.), a nagybeteg költő számára rendezett tiszteletadás. Sajnos eléggé kurta jelzésekkel szolgálnak ezekről a hírlapi krónikák.

Balogh Vilma további éveiről és tevékenységéről a korabeli sajtóban ennyit sem olvashatunk. Reménykedem: talán nyugalomban élt, büszkén tekintve fiaira. Ha olvashatná az emlékezőket, derülne a színhelyek („alagsor, kávébarna hall”) és a napszakok („délután, est”) színes változatain, a jellemzéseken különösen.

De ott az utolsó, az ellenőrizhetetlenül kósza záradék: a deszkafallal övezett gettó pokla éppen a Continental körül. A tragikus rendezettségű finálé sorsa, talán hetvenévesen.

A nagylelkű, tevékeny és remek műveltségű Hölgy egykori jelenléte, alkotó és áldozatos munkássága egy sóhajnyi főhajtást mindenképpen megérdemel. Csendes emlékezést „cselekvő szolgálatára”, és nemcsak József Attila körül.